

PÁLOSFALVI TAMÁS

IGAZSÁGOS VOLT-E MÁTYÁS KIRÁLY?

Mátyás király mőresre tanítja a munkáért veréssel fizető kolozsvári bírót. Mátyás király megjutalmazza a szegény embert, de megbünteti a hasznos gazdagot. Mátyás király megleckézteti a nehez paraszti munkát semmibe vevő nemesurakat. Ki ne ismerné Magyarországon e történetek különböző változatait, feldolgozásait, írott és képi formában? Részei a nemzeti emlékezetnek, fordulataik szólássá rögzülve („egyszer volt Budán kutyavásár”) mindennapi nyelvhasználatunk részei, és alighanem döntő szerepet játszottak-játszanak ma is abban, hogy Hunyadi Mátyás a legnagyobb magyar történelmi személyiségek rangsorában általában dobogós helyen végez. Politikai, társadalmi rendszertől függetlenül. Valami olyasmit képvisel tehát, ami az emberek nagy többségének szemében állandó érték. Egyfelől nagy hódító, és mint ilyen a nemzeti büszkeség táplálója, másfelől viszont bölcs uralkodó, aki szívében viselte az egyszerű nép boldogulását, meghallgatta panaszait, és igyekezett orvosolni őket. Ilyen vezetőre vágytak az emberek mindig is, ilyenre vágnak ma is, és ha a maguk korában nem találják meg, hát megtalálják a múltban.

A Mátyással kapcsolatos mesék többsége igen régi eredetű lehet, több már a 16. század óta adatolt. Fontos azonban tudni, hogy az anekdoták nagy része nem személyhez kötött, hanem sztereotíp jellegű. Magától Bonfiniától, Mátyás történetírójától tudjuk, hogy az álrühában a nép közé vegyülő király alakját Mátyás korában még Nagy Lajoshoz kötötték. Bonfini előadásának hitelét erősíti, hogy Lajos kortársáról, III. Edward angol király-

...nem is érdemes feltenni a kérdést, hogy igazságos volt-e Mátyás király. Nem volt az a szó népmesei értelmében, bizonyosan nem járta álrühában az országot.

ról (1327–1377) a 15. században ugyancsak az terjedt el, hogy álruhában járta az országot, kikémlendő az emberek véleményét. Régi és széles körben ismert toposzról van tehát szó, ezért óvakodnunk kell attól, hogy készpénznek vegyük. Már csak azért is, mert más, mégpedig kortársi vélemények nem feltétlenül támasztják alá a népmesék Mátyás-képét: gondoljunk csak az ún. *Dubnici Krónika* szövegére, amely Mátyás adópolitikája kapcsán éppenséggel özvegyek és árvák átkairól beszél. A krónika tudósítását, persze enyhébb formában, Bonfini is alátámasztja, arról írván, hogy a nép szüntelenül panaszkodott az adók nyomasztó terhe miatt.

A király személyében és kormányzásában rejlő paradoxont modern kori életrajzírója, Fraknoi Vilmos kiválóan summázta: „...kormányzata az ország szabadságai, a saját ígéretei és a tőle szentesített törvények ellen intézett sérelmek szakadatlan láncolata volt”; és a magyar nemzet mindennek ellenére „a kiválóan igazságos uralkodó dicsfényével sugározta körül”. Hogy Mátyás irgalmatlan adópréssel sanyargatta alattvalóit, ma már kétségtelen tény; hogy gyakran nem arra a célra fordította a befolyó pénzt, amire megajánlották, ugyancsak nem szenved kétséget; hogy különösen uralkodása utolsó évtizedében, amikor törvénytelen fia, János herceg trónutódlását készítette elő, igazságtalan, ahogy ma mondanánk, koncepciók eljárásoktól sem riadt vissza annak érdekében, hogy fia birtokait növelje, példák sora bizonyítja. A birtokaikból kipenderített Perényiek, a Velencébe száműzött Laki Tuz János, a néhai Vitovec János bán váraikból kiostromolt fiai, a börtönbe vetett Bánfi Miklós vagy Váradai Péter kalocsai érsek aligha ejtettek volna egyetlen jó szót is a királyról egy képzeletbeli felsőbb törvényszék előtt. Rájuk alább még visszatérünk.

Az igazságosság (*iustitia*) együtt a kegyességgel (*pietas*) és a könyörületességgel (*miseriordia*) a keresztény királyság és királyeszmé kialakulása óta azon alapvető erények közé tartozott, amelyekkel minden uralkodónak rendelkeznie kellett, s a király feladatait ismertető tudós traktátusok sohasem mulasztották el megemlíteni. A legtöbb keresztény monarchiában, így a Magyar Királyságban is a király trónra lépésekor tett eskü egyik legfontosabb pontja volt az alattvalók jogainak tiszteletben tartása, és nem véletlen, hogy a koronázás nélkül trónra lépő Mátyás is szimbolikus ítélezéssel kezdte meg uralkodását 1458 februárjában. A középkor eme késői szakaszában persze a király ítélezése már a legkritikább esetben jelentett személyes ítélezést. Az ország lakosságának legnagyobb részét kitevő jobbágyok felett általában uraik ültek törvényt. A nemesség előjogai közé tartozott, hogy birtokügyeikben csak a királyi udvar bíróságai voltak illetékesek, de ezeket nem a király, még csak nem is a „nagybírák”, a nádor vagy az országbíró vezették, hanem tanult jogászok, akik ítélőmesteri címet viseltek. Tegyük hozzá, hogy a középkor sokkal tágabban értelmezte a bíraskodás és igazságszolgáltatás fogalmát, mint a modern kor; így minden olyan gyűlés ölthetett bírói jelleget, amelyen bírói hatalommal felruházott személyek vettek részt, bárhol voltak és bármit csináltak is egyébként. Gyakran látjuk a királyi tanácsot is igazságszolgáltatási szerepben, általában jelentősebb, politikai dimenziókkal is bíró ügyekben. Mindentől függetlenül tény azonban, hogy szemben a népmesék világával, az ország lakóinak túlnyomó többsége sohasem került a király színe elé; az udvartól távol élő nemesek is csak ritkán, egy-egy országgyűlés alkalmával látták, a parasztok pedig legfeljebb akkor, ha az uralkodó utazásai közben kíséretével együtt átvonult falujukon, esetleg megszállt ott egy éjszakára.

A hatalom képviselője, akit a parasztok gyakran láthattak Mátyás uralkodása alatt, az adószedő volt, aki az uralkodó számára hajtotta be az adót. Mátyás Magyarország alapvetően vidéki jellegű volt, kevés és nyugat-európai szemmel szegény várossal, és mivel a nemesség adómentességét élvezett, a király nagyszabású terveinek finanszírozása főképpen a jobbágyok vállaira nehezedett teherként. A rendkívülinek nevezett adót rendszeresen, gyakran évente többször is kivetették. A parasztok

a maguk módján igyekeztek védekezni, például összeköltözéssel, és nyilván számíthattak földesuraik védelmére is, akik a saját bevételeiket féltették. A fő baj a jelek szerint mégsem az adó súlya volt, hanem az, hogy a befolyó jövedelmet Mátyás sokszor nem deklarált céljára, az oszmánok elleni harcra fordította, hanem csehországi és ausztriai hadszíntereken költötte el; márpedig e hadjáratok céljával és értelmével nemcsak a parasztok, de a bárók és főpapok sem voltak mindig tisztában. Ez az értetlenség hagyott nyomot a már említett *Dubnici Krónika* szövegében, amely minden bizonnyal az oszmánok által 1474-ben felpredált (Nagy)Váradon íródott. Egy ízben, állítólag, éppen emiatt került Mátyás és egykori nevelője, az időközben a magyar egyház fejévé emelkedett Vitéz János esztergomi érsek tettelegesséig fajuló szóváltásba. Az ország azon lakói, akiknek falvait, városait éppen Mátyás morvaországi táborozása idején égették fel a portyázó török csapatok, aligha foglalták imába uralkodójuk nevét.

Az adó kapcsán kell kitérnünk Mátyás „igazságosságának” vagy „igazságtalanságának” egy sajátos aspektusára. A király a rendkívülinek nevezett adó kivetése alkalmával többször is ünnepélyesen, dekrétumba foglalva kötelezte magát, hogy többé nem vet ki hasonló adót. Ígéretét természetesen soha nem tartotta be, és alighanem ezt tekintette Fraknoi Vilmos, az alkotmányos kor gyermeke a „tőle szentesített törvények ellen intézett sérelmek”-nek. Fraknoinak a maga szempontjából igaza volt, fontos azonban látni, hogy a 15. századi politikai rendszer sem Magyarországon, sem máshol Európában nem alkotmányos alapokon nyugodott. Egy megállapodás, még ha országgyűlési dekrétumba foglalták is, addig működött, amíg az egyik fél, a király vagy bárói-nemesi ellenzéke elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy megváltoztassa. Tegyük hozzá, így volt ez rendjén, hiszen a modern bürokratikus állam intézményrendszerének hiányában a király egyébként még legalapvetőbb uralkodói feladatait sem tudta volna ellátni. Az újkori állam alapjainak lerakása szerte Európában az adószedés egységesítésével és rendszeressé tételével kezdődött, mert enélkül sem állandó hadsereg, sem számottevő bürokrácia nem lehetséges; aligha véletlen tehát, hogy Mátyás kortársát, XI. Lajos francia királyt nagyon hasonló vádakkal illeték a 19. századi liberális történetírók. És a korabeli francia krónikák, amelyekből persze megszámlálhatatlanul több van, mint Magyarországon, sohasem mulasztják el megemlíteni az adózó nép panaszait...

Mint már szó volt róla, nemcsak a rendszeres adóval szorongatott parasztnak volt okuk arra, hogy a királyra ne mint jötevőjükre tekintsenek. Mátyás minden jel szerint bizalmatlan, helyesebben bizalmát gyorsan elvesztő ember volt, és leginkább azokkal találta meg a hangot, akik feltétlenül követték parancsait, és nem különösebben bíbelődtek azok erkölcsi alapjaival. Szapolyai Imre, Magyar Balázs, Kinizsi Pál és még néhány, hozzájuk hasonlóan viszonylag alacsony sorból felemelt báró, illetve hogy egy főpapot is említsünk, Bakóc Tamás volt az, akivel a király képes volt huzamosabb ideig együttműködni, anélkül hogy végleg kenyértörésre került volna a sor. Különösen érdekes Szapolyai Imre esete, aki több ízben is, így 1467-ben, majd 1474-ben szembekerült az uralkodóval, mégsem esett komolyabb bántódása; mi több, 1486-ban, röviddel halála előtt, az ország nádorává emelkedett. Érdekes szembeállítani vele a Somogy megyei köznemesi famíliából felemelkedett Laki Tuz János és Osvát példáját. Tuz János Hunyadi János szolgálatában alapozta meg karrierjét, és az 1460-as években az ajtónálló mesterségig és a szlavón bánóságig emelkedett. Miután rokona, Tuz Osvát 1466-ban zágrábi püspök lett, a két Tuz néhány éven keresztül Mátyás kormányzatának kulcsfigurái voltak. 1471-ben aztán belekeveredtek a Vitéz János-féle összeesküvésbe, ami átmeneti kegyvesztéssel járt. Hamarosan azonban Osvát püspök, majd néhány évvel később Tuz János is, utóbbi mint tárnokmester, visszatértek a hatalomba; látszólag tehát következmények nélkül úszták meg a király

elleni szervezkedést. 1481-ben végül a király mégis lecsapott, és a tíz évvel korábbi vétek miatt száműzetésbe kényszerítette Tuz Jánost. Szlavóniai birtokaira, mint arról már esett szó, a trónörökösnek, Corvin János hercegnek volt szüksége; ez magyarázza egyszermind, hogy Osvát püspöknek nem esett bántódása: klerikus lévén nem kellett attól tartani, hogy utódai gondot okoznak majd a hercegnek.

Nemcsak a Tuzok estek áldozatul a Mátyás utolsó éveiben folytatott autokratikus politikának: a János hercegnek szánt Szlavóniában rajtuk kívül Vitovec György és Vilmos, Podjebrád Viktorin herceg, valamint Bánfi Miklós vesztették el, végleg vagy átmenetileg, birtokaikat. Ugyan Bánfi esetében elterjedt, hogy Mátyás szemet vetett csinos feleségére, egyértelmű, hogy bebörtönzése és birtokainak elkobzása mögött politikai okok álltak. Hiba lenne persze azt gondolni, hogy Mátyás ilyen eljárása példa nélkül állt a kortárs Európában. Legyen elég csak a király második hitvesének hazájára, Itáliára utalni, ahol a politikai gyilkosságok ugyanúgy napirenden voltak, mint az erőszakos uralkodóváltások. Magyarországon azonban az ilyesmi nem számított bevett dolognak; Mátyás példaképe, Luxemburgi Zsigmond hosszú uralkodása idején egyáltalán nem találunk rá példát. Zsigmond is leszámolt persze azokkal, akik ilyen vagy olyan okból tetteleg szembefordultak vele, de ürügyet nem kovácsolt csak azért, hogy megszabaduljon valakitől.

Nagyon valószínű, hogy az ifjú Mátyás lelkében mély nyomot hagyott bátyjának lefejezése, majd saját prágai fogsága és az azzal járó nyomasztó létbizonytalanság. Ebből fakadhatott a bizalmatlanság, amely láthatóan képtelenné tette önállóan gondolkodó és cselekvő munkatársaival a tartós együttműködésre. Hogy nagybátyját, Szilágyi Mihályt többször is lefogatta, majd hagyta, hogy a szultán lefejeztesse, még magyarázható a kormányzó túlságosan is önálló és az ország helyzetét veszélyeztető külpolitikai manővereivel. Később azonban nemcsak a ténylegesen szervezkedő Vitéz Jánossal és Janus Pannoniusszal került szembe, hanem több más főpappal is, akik kancellárként szolgálták: a sziléziai származású Beckensloer János sztergomi érsek a király ellenfeléhez, III. Frigyes császárhoz szökött, Gabriele Rangoni csak visszatért Itáliába, Váradai Péter kalocsai érseket viszont Mátyás börtönében érte a király halálának híre. Nem tudjuk persze, még a viszonylag jól dokumentált Vitéz-féle szervezkedés esetében sem, hogy pontosan mi állt a konfliktusok hátterében; nehéz azonban elképzelni, hogy a királynak soha semmi szerepe nem volt a viszony megromlásában.

Arra, hogy milyen kép élhetett az uralkodóról, legalábbis az utolsó évtizedben, még a legszűkebb környezetében is, némi fényt vet egy 1482-ben történt epizód. Egervári László horvát-szlavón bánt az egyik familiárisa közbenjárásra kérte a királynál egy kisebb uradalom megszerzése érdekében. Egervári nem volt akárki: Vas megyei köznemesi családból emelkedett Mátyás egyik vezető bárójává, és ő is azon kevesek közé tartozott, akik a jelek szerint mindvégig bírták a király bizalmát. 1482-ben már hatodik éve volt bán, később Ausztriában és Sziléziában hadakozott, hogy aztán a kritikus 1489-ik esztendőben ismét visszatérjen a horvát-szlavón bánság élére. Familiárisának mégsem tudott biztató választ adni: ha bárki másról lenne szó, szívesen segítene, írta neki, de „a királyi felséggel még a hatalmasoknak is veszélyes vitába szállniuk”. Hogy pontosan kinek a példája lebegett a bán szeme előtt, nem tudjuk; talán Laki Tuz János egy évvel korábbi bukása, amelyet közelről kísérhetett végig; vagy megérezett valamit abból, ami a következő évben várt a Perényiekre az ország egy másik pontján (őket a király ugyancsak mondvacsinált indokkal ostromoltatta ki váraikból). Annyi bizonyos, hogy lehetett oka félni.

Mindebből nagy valószínűséggel leszűrhető, hogy legalábbis élete és uralkodása utolsó szakaszában Mátyás nem lehetett túlságosan népszerű sem a parasztok, sem az urak körében. Az utóbbiak hozzáállásának egyébként konkrét bizonyítéka is van:

azon bárók, akik pedig éppen Mátyásnak köszönhették felemelkedésüket, többségükben nem Corvin János herceget támogatták a Mátyás halálát követő trónküzdelmekben. Ennek persze lehettek, voltak is praktikus okai, a dolog mégis figyelemre méltó: még Mátyás legközelebbi kegyeltjei is olyan uralkodó után vágytak, aki feltehetően nem folytatja a néhai király következetes és gyakran kíméletlen politikáját. Ezt az uralkodót meg is találták II. Ulászló személyében, aki, bár korántsem volt olyan együgyű és uralkodásra alkalmatlan, mint általában gondolni szokták, emberként és királyként is egészen más habitust képviselt, mint Mátyás.

Ha viszont így áll a dolog, nyilván magyarázatra szorul, miként vált az életében népszerűtlen Mátyás viszonylag hamar az igazságos király megtestesítőjévé. A dolog csak első látásra meglepő. Ahogy az lenni szokott, a vaskézzel kormányzó uralkodó halála után azonnal felbomlott a rend az országban. Amikor 1490 augusztusában a már említett Egervári László bán tartománygyűlést tartott a szlavóniai nemességnek, a tartomány lakói egész jegyzékekkel érkeztek, amelyek hosszan sorolták a Mátyás halála óta eltelt három hónap alatt elkövetett erőszakos cselekedeteket. És a trónjelöltek: Corvin János, Jagelló Ulászló és János Albert, Habsburg Miksa, valamint magyarországi párthívek közötti fegyveres harc java még csak ezután következett. A rend rohamos felbomlása minden bizonnyal hamar megszülte a nosztalgiát Mátyás kemény, de legalább kiszámítható uralkodása iránt, amint erről a történetíró Bonfini világosan tanúságot is tesz: „A nép [...], amelynek évente a nagy és sok háború miatt négyszeres adót kellett fizetnie [...], most sóhajtozik és fél, hogy feldőljk a földjét [...]. Fogadkoznak, hogy ha a királyt hatszoros áron kiválthatnák a másvilágról, megfizetnének érte.” Ne feledjük, hogy a déli megyéket leszámítva, amelyeket Mátyás uralkodása idején is végig értek török betörések, az ország lakossága jó húsz éve nem szenvedett háborútól. Viselte ugyan a hódítások terheit, de nem kellett tartania javainak fizikai elpusztításától.

A király emlékezetének gyors átalakulása megint csak nem magyar sajátosság. Visszatérve a már ugyancsak hivatkozott III. Edward példájára, ő nagyon hasonló pályát futott be, mint Mátyás. A százéves háború nagy angol győzelmeinek hőse, dicsőséges hódító, mégis éppen olyan magányosan halt meg, amilyenné Mátyás is vált élete alkonyán. Járványok és súlyos adók által meggyötört adózók panaszai kísérték az útját. Hódításai éppen olyan gyorsan váltak semmivé, részben már a saját életében, mint Mátyáséi, megkérdőjelezve az irdatlan mennyiségű pénz felhasználásának jogosultságát. És mégis, részben éppen az angol hadi dicsőség elenyészése, részben utódainak inkompetenciája oda vezetett, hogy uralkodása hamarosan egyfajta aranykorrá magasztosult. Mi több, mint láttuk, még az álruhában a nép között járó király alakja is hozzákapcsolódott. Mivel Angliát nem érte az oszmán hódításhoz fogható, jóvátehetetlen trauma, Edward később a „győzhetetlen király” szerepén osztozott másokkal, főképpen az utolsó nagy középkori angol hódító királlyal, V. Henrikkel.

Magyarország sorsa és így Mátyás utóélete másképpen alakult. Jóllehet II. Ulászló uralkodásának első, kaotikus időszaka után Magyarországon is konszolidálódott a helyzet, és semmi nem bizonyítja, hogy a gyengekezűnek tartott Jagelló királyok alatt jöttányit is kisebb lett volna a jogbiztonság, mint Mátyás idején. Ugyanúgy, ugyanazok a bíróságok működtek, mint korábban, és minden jel arra mutat, hogy a joviális és közvetlen Ulászló, de a fia, II. Lajos is nagyobb személyes kedveltségnek örvendett, mint Mátyás. Nem elsősorban az ő hibájukból, de az ő uralkodásuk alatt indult meg azonban Magyarország véglegesen a szakadék felé, és az utókor 1526 után az ő nevükhöz kötötte a középkori magyar állam bukását. E háttérrel szemben ragyogott fel a „hódító” Mátyás emléke, amely időközben megtisztult az életében rárakódott salaktól. Különösen a három részre szakadt Magyarországról visszatekintve tűnhetett Mátyás uralkodása az utolsó virágzó időszaknak, és a helyzet nem is vál-

tozott többé: Mátyás maradt a magyar történelem utolsó „nemzeti” királya, akinek nevéhez a dicsőség képzete kapcsolódhatott.

Mindennek tudatában talán nem is érdemes feltenni a kérdést, hogy igazságos volt-e Mátyás király. Nem volt az a szó népmesei értelmében, bizonyosan nem járta álrühában az országot. Valószínűleg nem is igen érdekelte különösebben a parasztok jóléte túl azon, hogy képesek legyenek megfizetni az adójukat. Olyan konvencionális eljárásokban, mint hogy a katonaságnak fizetnie kellett a rekvirált élelmiszerekért, nem kell valamiféle szociális érzékenység jelét látni, mert hasonló intézkedések máshonnan is ismertek, ráadásul a királynak is elemi érdeke volt a folyamatos utánpótlás biztosítása. Egyebekben, mint láttuk, amit Mátyás személyiségéről tudunk, inkább mutat egy ízig-vérig pragmatikus, ha kell, könyörtelen uralkodóra, mint egy álrühás igazságostóra. A róla később kialakult képnek ezért semmi köze sem volt a király valóságos személyiségéhez. Egy népszerű és széles körben elterjedt népmesei toposz rögzült a személye körül, minden bizonnyal azért, mert ő volt az utolsó erre alkalmas uralkodó a magyarság viharos történelmében.

